

BERLIN ÉPÍTÉSZETI NAPJAI

JUNIUS elején Berlin az egész világ építészeti érdeklődésének gyűpontjában volt. Akkor nyitották meg a Funkturm körüli kiállítási csarnokokban a nemzetközi építészeti kiállítást és ugyanez időben két jelentős építészeti kongresszus napjai zajlottak le a városban. A XIII. nemzetközi város- és lakásépítészeti kongresszus a konzervatív gondolkozású régi vágású építészeket gyűjtötte össze, a „Cirpac“ pedig a radikális modemeket. Így nem volt építész, aki meg ne találta volna az őt érdeklő előadások vagy látványok egész sorát, de méltán érdekelhettek ezek a napok a nagyközönséget is, hisz az építészet és lakáskérdés telepítési és munkakérdés, a városrendezés pedig organizáció kérdése. Tekintve azt, hogy Németország, a tudományos organizáció melegágya, ma a gazdasági görbe mélypontján van, különösen érdekes és időszerű volt épp itt tanulmányozni az építészeti és városrendezési organizáció gazdasági hatásait. Rendkívül fontossá és érdekessé lett ez a tanulmány azon országok számára, melyek váratlanul kerültek bele a világkrízis sodrába és annak tovább terjedésével kell hogy számot vessenek, a lehető legalaposabb ellentállásra készülve fel. A gazdasági óvatosság, beosztott takarékoság, tehát végeredményében a szegénység gazdálkodása ütött bélyeget ezekre az internacionális értekezletre. A nagy zenekarban a legnagyobb megrázkódtatásokat élő országok vitték az alaphangot, míg az egy-két elszigetelt ország, ahol a gazdasági pangás nem érezeti a hatását, úgyszólván teljesen kimaradt a hangszerelésből. A világ aktuális építészeti helyzetéről nem is nyújtottak ezért tökéletes képet a berlini napok. Az itteni érdekességek tanulmányozásával egyidejűleg figyelemmel kell lenni a nyugodt, biztos országok építészeti helyzetére és csak a két tapasztalat egybevetése nyújthat objektív képet. A berlini kiállítás és kongresszusok jellege nem volt internacionális, mert a küzködő országok segítségkeresése keresztül-kasul át van itatva a német szellemtől. A kongresszusok különben mindig a beteg küzdelmét mérik lázmérőként és az egészséges országok hangja elhalkul, szinte észrevehetetlenné lesz.

A berlini kongresszusokon a hangadó országok szintén a megmentő, igazi orvoslást keresték. Ez csendül ki a német tudományos alaphangból, a francia politikus elegancia finomkodásaiból, az osztrák szociálpolitika kilengéseinek túlzásaiból, a hollandusok polgári öntudatából és a szláv népek lassú óvatosságából. Amerika büszke göggel szállott síkra a magánvállalkozás mellett; ab ovo elutasított minden gondolatot, ami állami vagy városi szubvencióra támaszkodik. De

ebből az öntelt hangból is a gyógyulás keresése érzik. Hisz ahol 1928-ban még 615.000 lakást, 1930-ban pedig csak 359.000 lakást építettek, ott a ragályos kór már megjelent és így Amerika is kénytelen volt beállni a segítséget kutatók táborába. Az internacionális jelleg még leginkább a Bauausstellung városrendezési részében mutatkozott meg. Természetes, hogy itt is dominált a német munka. Termek sorait töltötte meg a jól kigondolt pedagógiai ábrázolások gazdag változatossága. Mozgó, kivilágított és elforduló térképeken mutatták be a városok régi és jelenlegi karakterét, beépítés, útvonalhálózat fejlődését, vagy a népesség szaporodását. Sehol sem hiányzik a tapasztalatokon leszűrt ideális állapot feltüntetése vagy valamilyen módon való megjelenítése. A falakon változatos freskók kontrasztosan állítják be a hibás állapotot és az ideális törekvéseket. Ha az egyik oldalon szűk, nagyvárosi sivatort ábrázolnak, ahol az utca porában csenevész gyermekek játszadoznak a forgalom ezer veszedelmében, akkor a másik oldalon feltűnik a barátságos lakótelep zárt virágoskertjében vidáman futkározó életerős gyermek. Hatalmas betűkkel felfestett szavak rázzák meg az emberek lelkiismeretét „So oder so Mindenütt a modern pedagógia és reklámtudomány eszközeit használják fel, hogy a kiállítás közönségének figyelmét legalább egy percre lekössék valamire és hogy azzal maradandó hatást érjenek el. A kiállítás területe és anyaga olyan nagy, hogy futólagos megtekintéséhez több napra van szükség. Ebben a nagy méretben természetesen alapos felkészültség kell ahhoz, hogy valamit az érdeklődés homlokterébe tudjanak állítani. Ehhez a németek értenek legjobban és helyben lévén, nekik volt meg leginkább a módjuk is hozzá. Így nyert német karaktert a kiállítás városrendezési része is, a nemzetközi jelleg rovására.

Rejtett fényhatások, színpadi beállítások, filmek és megafonok nem hiányoznak más nemzetek kiállításában sem. A franciák például ugyancsak kitettek magukért ezen a téren, mégis a domináló hang és erő mindenütt német. A régi metódust követő kiállítók apró, cizelláltan finom térképeikkel, gipszmodelljeikkel teljesen elvesztek a feltűnések hullámaiban. A magyar pavilon különösen jól találta el azt a formát, amit szerényen, önbizalommal, de ízlésesen követnie kellett. Egyszerű teremben helyezték el munkájukat a Fővárosi Közmunkák Tanácsa, a Magyar Mérnök és Építész Egylet és magánmémóink. Ezek a kiállított munkák nagyjából úgyes plakátszerű ábrázolás beszéld példái és különösen a Közmunkák Tanácsa nagyméretű színes lapjai hosszabb időre megállították az átvonuló közönséget. A főváros ezeréves történetét ábrázoló, modernül megoldott színes képcsoport is lekötötte a látogatók érdeklődését. A magyar falakat ügyesen fogta össze egy sötétlila fríz, amin, elfogultság nélkül állíthatjuk, hogy a kiállítás legművészebb fényképein, Balogh Rudolf sikerült munkáin, nemcsak a főváros szépségei jelentek meg, hanem az ország különböző részeinek érdekességei is. Örömmel kell minden kintjárt magyarnak megállapítani: becsülettel állottuk meg helyünket és a nagy munkát jutalmazni fogja az az eredmény, amit ez a kiállítás idegenforgalmunk javítása érdekében eredményezni fog.

A kiállítás építészeti része nem nevezhető egyébként, mint a német

építőipar árumintavásárjának, még a nagy fedett csarnokban felépített mintaházak is a reklám és az üzlet raffinált formáit jelentették. Nem tagadható azonban, hogy a nagyméretű vásár egyöntetűen a racionális és funkcionális kísérletezések modern megnyilatkozása volt. Szakembernek az építkezési munkáknak ezen gigászi árumintavásárja sok új tapasztalatot nem nyújtott, mert az itt kiállított anyag szakmunkák és prospektusok útján, organizált és megszervezett reklámozással már felállítása hetében az egész világon közismertté válik. A papirosról már jólismert szerkezetek valóságban való megtekintése azonban mégis tagadhatatlanul hasznos tanulmányt jelent.

A kiállítás megnyitásával egyidejűleg tartott kongresszusok közül a XIII. lakás-és városépítészeti kongresszus nagyon jól választotta meg a témakörét és ennek tulajdonítható, hogy értekezletei szokatlanul látogatottak voltak. Manapság ugyanis a nemzetközi kongresszusoknak főleg idegenforgalmi jelentőségük van. Az előadások és értekezletek formalitásokká süllyednek és a kongresszusok tagjai inkább a látványosságok megtekintésére és a körsétákra szentelik idejüket. A XIII. nemzetközi kongresszus vezetőségének megvolt az a gyakorlata, ami okvetlenül szükséges, hogy a körülményeknek legmegfelelőbb témakör megválasztásával a tagok érdeklődését az elméleti részekre is ráterelje. Egyik témája a nagyvárosok közlekedési válságának megoldása volt. E téren Berlin nagyon sokat tud nyújtani. Rövid pár év alatt a legválságosabb időkben a közlekedés legkényesebb problémáit megoldotta és a nagyvárosok álmát, a különböző közlekedési vállalatok egyesítését is létrehozta a Verkehrs A.-G. útján. Természetes, hogy a nagyvárosok közlekedésének meggyógyítása nagyon érdekelte a többi, még gyermekbetegségben sínylődő városok kiküldötteit.

A tudományos elméleti megoldások a Berlinben leszűrt tapasztalatok, az előadások során nagyon sok szakembernek válhattak hasznára. Az értekezletek leszögezték és definiálták a régi megoldásokat, de új gondolatot nem tudtak kitermelni. Érintették ugyan azt a legújabbban felmerült nehézséget is, amit a folytonosan szaporodó külvárosi lakótelepek építése jelent a nagyvárosok forgalmára nézve, de óvakodtak attól, hogy az egyszerű boncolgatáson túl határozott állásfoglalással vágjanak eléje az eseményeknek. Azt a régóta leszűrt igazságot állította homloktérbe a kongresszus, hogy a közlekedés kérdéseiben nem a levezetés és rendezés a legfontosabb, hanem a túlnagy forgalom elkerülése. A városrendezés és a közlekedés igazi kapcsolatáról, a város racionális tagozódásáról és annak egészséges kifejletéséről nem beszéltek. A városalaprajz ideális formájaként a csillagalakot emlegették, ami nem egyéb, mint egy idejét múlt türelemjáték, amivel már a középkorban is csak szórakozásként foglalkoztak a városrendezés ősei. A csillagalak a formalitások megkötöttségét jelenti, pedig egészségesen nem tagozódhat az a város, amit szigorú alaprajzi elvek kötöznek meg. A lakónegyed, gyárváros, nyaraló-övezet és kereskedelmi városrész legalkalmasabb elhelyezése, esetenként változó kiterjedése lehetlenné teszi egy kötött forma kialakulásának emlegetését. A tagozódásnak helyes megoldása és tiszta keresztülvitele pedig alapjaiban meggyógyítja a közlekedések zavarait. A városrendezésnek és a közle-

kedésnek ezen alapvető közös kérdése felett elsiklott a kongresszus.

Másik tárgya a kongresszusnak az elhanyagolt városrészek rendezése volt. A kongresszus megállapítása szerint az elhanyagolt városrészek rendezése a lakásépítés csökkenésének megszüntetését jelenti. Építőkrízisben szenvedő országok legfontosabb kérdését ma az egészségtelen öreg városrészek lebontása és ezekre a területekre építendő új, modern, olcsó lakóházak felépítésének a problémája képezi. Ilyen irányú kísérletekkel tele van Berlin környéke és az elméletnek és gyakorlatnak összefonódása — az előadások és a lakótelepek megtekintése — egészen speciálisan csak Berlinben fellelhető tanulmányt nyújt. E téren produkált legtöbb eredményt a kongresszus. Részletesen foglalkozott az ismert eljárásokkal, a régi negyedek kisajátításával, lebontásával és felépítésével. Hangsúlyozta a kisajátítási törvények fontosságát és megállapította a felszólalások után, hogy az ilyen irányú törvények majd minden államban hiányoznak. Vonatkozik ez természetesen Magyarországra is, hiszen alig van ország, ahol a városi kisajátítási törvény olyan labilis és erőtlén, mint nálunk. Sajnos, ebben a hasznos és mindenkit érdeklő témakörben nem jutott odáig a kongresszus, hogy a törvények irányelveit vagy a kártalanítások mértékét és módjait konkrét javaslatokban leszögezte volna, hogy ezzel mintegy egységes alapokra fektesse. A megoldások tárgyalása és a kísérletek megtekintéséből leszűrt eredmények különösképpen német zamatot nyertek.

Aki végighallgatta az ezirányú előadásokat és a kongresszus autóbuszain végigrobogott a számtalan új német lakótelepen, annak az a benyomása lehet, hogy a lakáskérdés megoldásának csak egy igazi módja van: lebontani az elavult bérházakat és új rendszerű egy-két-háromemeletes sorházat kell építeni a helyükre. Ezek a lakótelepek feltűnően különböznek a régi bérkaszányáktól, mert nem zárnak körül egy poros, sötét udvart, hanem hosszú sorban megnyílnak a kertek és a természet felé. Az ezekben található lakások mind barátságosabbak és egészségesebbek, mint a régi bérkaszányák lakásai, de előnyeik ugyancsak megkínávják a megfelelő pénzáldozatot. Ki hozza az egészség és emberiség érdekében ezt az áldozatot? A kongresszus megoldásai majd mind az üres városi vagy államkasszára támaszkodnak. Javaslatok tehát jórészt utópiákat tartalmaznak. Figyelemre méltó mindezzel szemben az altonai Oelsner biológiai metódusa. Az ő gondolata azon a megfigyelésen alapszik, hogy nemcsak a betegség ragályos, hanem az egészség is. Az elhanyagolt városrészeket tehát úgy kell meggyógyítani, hogy megfelelő potenciájú egészséges sejtet kell beleépíteni, legyen az akár mintatelep, kultúrház, iskola, sporttelep vagy az, amire esetenként éppen szükség van. Minden egyes állami vagy városi investálást ezzel a megfontolással kíván felhasználni. Módszerével azonban természetesen vigyázni kell, mert egy ilyen városrendezési injekció könnyen áldozatul eshet a környék destruáló hatásának, ha eleven ereje kevésnek bizonyul. A gondolat azonban nagyon reális, mert a városi és állami segítséget csak mint lendítőerőt kívánja felhasználni és erre a feladatra remélhetőleg még elég ez a meggyöngyült erő.

Végeredményében a németek által nagyban kifejlesztett lakáskultúra ugyancsak azt készíti elő, hogy az egyéni kezdeményezést az egészséges célszerű telepítésekre sarkalja. Bécsben kezdték meg először a lakótelepek építésével kapcsolatban a lakáshasználat kultúrájának kiépítését és ma már jó pár esztendő tapasztalat eredményeire mutathatnak rá, amivel azt bizonyítják, hogy ezek a mintarendszerek az egyéni építővágyat jó irányban és fokozott teremtésre sarkalják és ezáltal az elhanyagolt városrészek beépítésének a gondját nagyrészt leveszik a hatóságok amúgy is megterhelt vállairól. A lakáskultúra fejlesztése közéletet jelent az amerikai és orosz elgondolás között. Amerika egészségében elveti a városi és állami támogatást, a szovjet pedig mindent kollektív úton akar megteremteni. A középút egészséges elgondolása a hatóság erejét csak az építőkedv fokozására, támogatására és irányítására használja fel. A berlini kongresszusok a városrendezésnek ezt a nehéz problémáját még mindig az egyszerű házépítés mintájára igyekeznek megoldani, pedig a városrendezéshez képest a házépítés túlon túl egyszerű probléma, mert nem bonyolult organizáció kérdése, hanem szuverén parancsoló úr van felette. A berlini kongresszus a városépítészetben is az abszolút hatalommal rendelkező Stadtbaudirektort követeli, mondván, hogy a városi organizáció egységes építő akaratot kell hogy produkáljon, mert e nélkül nincs eredményes városépítészet. Pedig amint diktatórius utakra tér a városorganizáció és igazi feladattát, a nevelést, buzdítást és irányítást felcseréli a parancsszóval és a kollektív építéssel, akkor az orosz állapotokhoz jutunk, ami végül gépezetté váló városi apparátusával megöl minden egyéni kezdeményezést. A városrendezési, gazdasági és politikai összefüggések tisztázását kellett volna egy igazi internacionális kongresszusnak felmutatni, mert a városrendezésnek lakótelepépítési kérdése nem konstruálás kérdése, hanem az egészségesebb lakásképződés elősegítése és ápolása. Az ehhez vezető utat csak mellékesen érintette a kongresszus az Oelsner-féle biológiai metódus útján.

Valójában érdemen felül tárgyalták a sorházszzerűen beépített lakótelepek tökéletesítésének a módját, mert ez ma a hatóságok által épített lakások termelésének leghasználatosabb módja. A bérházaknak ez az új fajtája igaz, hogy még sok megoldani való kérdést nyújt, de ez a nagy városrendezési problémákban tulajdonképpen részletkérdés. Ezek közül legjelentősebb probléma az, hogy az újonnan épített lakásoknál is még mindig kevés a szabad levegő és a km. Dr. Fressdorf, Brandenburg polgármestere a Lauben-kolóniák szaporítását ajánlotta, ezek a Lauben-kolóniák pedig nem egyebek, mint a bérházak lakóinak kertpótlékai. Apró kertek sora kis összetakolt bódék tömegével, ma már minden német nagyváros tele van vele. Az üres elhanyagolt telkek előbb-utóbb 30—40 öles darabkákra tagolódnak, tele lesznek gyümölcsfával és zöldségeskerttel. De ha lehull a lomb, akkor igen sivár látványt nyújtanak ezek a bérkertek összetakolt szegényes bódéikkal. A munkanélküliség nyomorultjai számára azonban hasznos mentőövet jelent a kis kertek áldása, de az átlag 2000 márkát képviselő kertek arra valók-e, hogy pótolják velük a felépülő bérházak hiányosságait? Nem. A berlini kongresszus

az olcsóság keresésében a fukarsághoz jutott és fősvényként kétszer kell fizetni.

A három napra beosztott autokörúton a kongresszus tagjai tizen-négy lakótelep-kolosszust tekintettek meg, ami a programúinak kötelességszerű ledarálása volt, mert a lakáskultúráról ezek a kirándulások semmiféle tanulságot nem szolgáltatottak. A pár percig tartó külső látvány, az autóbuszokról megtekintett homlokzatok csak szétfolyó homályos emléket hagytak vissza az architektonikus kísérleteknek. Már pedig ha ezek az egymáshoz préselt lakássejtek nem terjesztik kellőképpen a lakáskultúrát, ha nem hintik el az önálló családi otthon vágyát, nem teszik könnyebbé a független otthon önálló előállítását, akkor hamis kultúrát — legalább is nekünk magyaroknak soha meg nem felelő kultúrát teremtenek, s a falanszter-rendszer felé visznek a kis pótkertek szemfényvesztő szomorú vizsgálatásaival.

A szerencsésebb és boldogabb Svédország példája bizonyítja, hogy másféle kísérlet emberibb megoldás felé vihet. Stockholm környéke tele van olcsó munkáslakótelepekkel és ezek a virágzó lombos, egészséges kolóniák szabadonálló családi házakból állanak, „az olcsóbban jobbat“ a svédek nem úgy érik el, hogy összeépítik egy sorba, szűkén, a házakat közmű, határfal és terület megtakarításának céljából, hanem egy jó, nekik legjobban megfelelő háztípust gyárakban százezerrel állítanak elő. Az ő viszonyaiknak megfelelő olcsó munkásház négy szobából áll; fürdő, garage, műhely és minden mellékhelyiség, központi fűtéssel, villanyvilágítással, gázzal felszerelve, egy cca 200 négyszögöles kertben. Mindez 12.000 svéd koronába kerül, mintegy 18.000 pengőbe. Ez könnyen elérhető ideál ott, ahol egy kőművesnek napi bére 40 svéd korona, tehát cca. 60 pengő. De még ilyen ideális viszonyok mellett is 80%-os kölcsönt nyújtanak a vevőnek. Sőt ha a munkás önmaga vagy családja segítségével rakja össze a megrendelt házat, még a fennmaradó 20%-ot is letudhatja a saját drága munkája útján. Lehetetlen a svéd kivételes helyzetet mintának venni, de azt a tanulságot le kell vonni, hogy az önálló háztípus költségeit gyári előállítással éppúgy le lehet szorítani, mint a sorházszerű beépítés rendszerével az egyes lakásokét. Az egyéni életek ideális lakása mindenkor az önálló családi ház lesz és a magyar is ezt fogja keresni, mert a sorháztól, sőt még az ikerháztól is természetéből kifolyólag mindenkor idegenkedett. A svéd lakótelepek változatos kertekben szétszórt, különböző színűre festett házaikkal mindennek nevezhető, csak ridegnek és egyhangúnak nem, éppúgy nem, mint egy igazi magyar falu sem, egyforma típusú, de elhelyezésben és részletekben, színezésben mégis oly különböző házaival. Az önálló családi ház ma még luxus, de külvárosaink bizonyítják, hogy minden segítség nélkül és a legkeservesebb viszonyok között is ez van elterjedőben. Itt kell a városrendezésnek minden erejével segítségül sietnie. Nagyon sok eszköz áll rendelkezésére, hogy elősegítse és támogassa a városnak szabadonálló családi házak útján való fejlődését, de sajnos ezeknek az eszközöknek a tárgyalására a berlini kongresszus nem terjeszkedett ki.

Egyetlenegy javaslat hangzott el, ami ezt a világrámlatot segíti elő. Az amerikai S. Rosenthal az építő-takarékszövetkezeteknek világ-

szövetségét javasolta. Az egyes országok takarékszövetkezetei az utolsó években csodálatosan fellendítették az önálló családi otthonok elterjedését. Ennek a nagyjelentőségű erőnek internacionális összefogása megakadályozná azt, hogy az egyes elszigetelt állami sorsok olykor megbénítsák az egészséges emberi lakások építését. A berlini építész-napoknak ez a szerény, pusztában elhangzott felszólalása biztatóbb jövőnek az előhírnöke. A nagyjelentőségű építő-takarékszövetkezetek világszövetsége előbb-utóbb létre fog jönni és ezzel a lépéssel a családházépítés költségei sokkal lényegesebben fognak redukálódni, mint a takarékos lakóteleptípusok kifundálása által. A világpiac számára gyártott házak olcsóbbak és tökéletesebbek lehetnek, mint az ötletek kézimunkái, bármily értékes munka eredményei is ezek. Ezen az úton érheti el az építészet a modern technika színvonalát. Ahogy a világpiac rostáló mozgásában kitenyésződtek a tökéletes és olcsó gépek, ahogy a világpiacnak dolgozó gyárak előállítják a legolcsóbb és legjobb autó vagy villanykörte bámulatos szerkezetét, éppúgy fogja a világpiacra megszervezett industrializált háziipar előállítani a szabadonálló családi ház olcsó, ideális szerkezetét.

KAFFKA PÉTER